

ПЕРСПЕКТИВЕ КОНЦЕПТА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Милан Липовац
Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Лука Глушац
Заштитник грађана Републике Србије (омбудсман)

Развој концепта људске безбедности и постављање појединца у центар безбедносних калкулација изазива велике промене у савременим студијама безбедности. Будући да концепт људске безбедности није прецизно одређен и да је услед те непрецизности и широке примене његова хеуристичка вредност минимална, аутори настоје да га прецизније одреде и операционализују како би се увећала његова теоријска и практична вредност. Први корак у том правцу је извештај „Одговорност да се заштити“, из 2001. године, који је генерални секретар ОУН Бан Ки Мун актуелизовао 2009. године кроз извештај „Имплементирање 'Одговорности да се заштити'“.

Кључне речи: *концепт безбедности, људска безбедност, извештај „Одговорност да се заштити“, извештај „Имплементирање 'Одговорности да се заштити'“.*

Увод

Период након Другог светског рата, између осталог, обележило је и оснивање Организације уједињених нација и усвајање Повеље УН (24. октобра 1945), усвајање Универзалне декларације УН о људским правима (10. децембра 1948) и Декларације УН о давању независности колонијалним земљама и народима (14. децембра 1960). Доношење тих норматива само је убрзало нестанак империјализма (као легитимне и легалне политике неке државе) и колонијалних односа, те је довело до формирања великог броја народноослободилачких покрета и успостављања нових националних држава, превасходно на тлу Азије и Африке.¹ Новонастале државе суочавале су се са бројним проблемима: револуцијама, грађанским немирима и ратовима (следствено и великим бројем погинулих и рањених, избеглица и интерно расељених лица), огромним економским проблемима, корупцијом, али и ширењем заразних болести, сиромаштвом, недостатком пијаће воде и глађу.

¹ Изузимајући постсовјетске државе, након Другог светског рата на територији Азије настало је 29 нових националних држава. Видети шире у: Mark T. Berger, *The Battle for Asia: From Decolonization to Globalization (Asia's Transformations)*, Routledge, London, 2003.

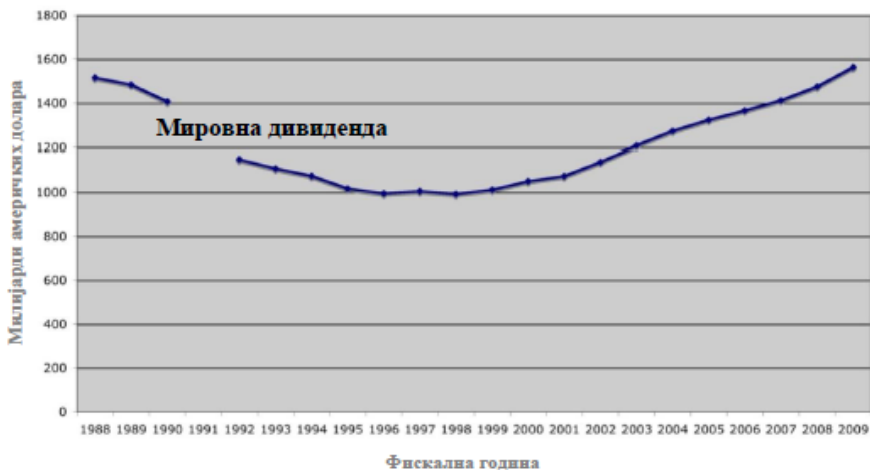
У Африци је тај број још већи – 53 државе. Видети шире у: David Birmingham, *The Decolonization Of Africa*, Routledge, London, 1995.

Одговор развијеног света на те изазове није био адекватан, јер је, између осталог, био заснован на стратешким калкулацијама и тежњи да се неформално задрже стари колонијални утицаји и неодговарајућа прерасподела економске добити у корист државе која те односе и успоставља. У вези с тим, јавила се нова струја у економској мисли која се фокусира на проблем (не)уједначеног развоја и равномерну дистрибуцију ресурса и добити.

Наведени чиниоци су утицали на стварање интелектуалног амбијента који је подстакао прожимање економских наука и студија безбедности у контексту безбедности појединца и економских предуслова да се та безбедност и оствари. „Корени идеје људске безбедности ако не потичу, онда су у вези са растућим незадовољством поводом доминантних тумачења развоја и безбедности током шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година (прошлог века). Економисти су, без сумње, представљали његову авангарду својим критикама доминантних модела економског развоја од почетка шездесетих“ (Вајрај 2000:4).

Ипак, основе концепта људске безбедности, барем оне за које ми данас знамо, треба тражити у конкретним догађајима с краја осамдесетих и почетка деведесетих година прошлог века. Крај хладног рата, нестанак биполарне равнотеже снага/страха и трке у наоружању, имплозија СССР-а и крах комунизма, као и интеграциони процеси у Европи, те стратешки концепт НАТО-а, изазвали су експлозију неолибералних идеја. Иницијални оптимизам конституисања људске безбедности поткрепљен је идејом „Мировне дивиденде“ (*Peace Dividend*) Уједињених нација.²

Глобални војни трошкови 1988 - 2009

Слика 1 – Глобални војни трошкови у милијардама долара на годишњем нивоу³

² Више о томе: Sanjeev Gupta, Benedict Clements, Rina Bhattacharya, Shamit Chakravarti, „The Elusive Peace Dividend“, *Finance and development*, vol 39, no 4, 2002.

³ <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/world> (приступљено 29. јануара 2011).

Наиме, будући да су окончани реалистичко увећање моћи (или се бар тако чинило)⁴ и трка у наоружавању између држава два супротстављена блока, поставило се питање неопходности (или потребе) улагања огромних финансијских средстава у војноиндустријски комплекс.⁵ С друге стране, неуједначени привредни раст, продубљивање јаза између богатих и сиромашних на глобалном нивоу и идеја одрживог развоја подстакли су размишљања о потреби решавања тих проблема. Тако је настала идеја да се финансијска средства која су раније улагана у увећање војних капацитета преусмере на решавање проблема људи и људских заједница којима је помоћ потребна.

Слика 2 – Војни буџет САД у милијардама долара на годишњем нивоу⁶

На тај начин традиционални, државоцентрични концепт безбедности постао је преузак оквир за разумевање међународних односа, првенствено међународне безбедности. „Људска безбедност последња је у дугом низу неологизама који охрабрују политичаре и истраживаче да међународну безбедност схватају као нешто шире од војне одбране државних интереса и територије“ (Paris 2001:87). Зато се концептом људске безбедности, иако није прецизно одређен, шири истраживачко поље безбедности уопште и на тај начин упоредо изазивају промене како у политичкој, тако и у академској средини. Све наведене околности довеле су до тога да баш *UNDP (United Nations Development Programme)*, као специјализована агенција ОУН посвећена питањима глобалног развоја, буде покретач те идеје. Дакле, појам људске безбедности доспео је у политички и академски дискурс захваљујући Извештају о људском развоју (*Human*

⁴ „Наде да ће (након хладног рата) наступити ново доба у људској историји почивале су на јединственом склопу међународних околности, односно на привременом обустављању традиционалног надметања великих сила“ (Robert Kagan, *The Return of History and the End of Dreams*, Published by Alfred A. Knopf, New York, 2008, p. 10. Та књига је својеврстан одговор на књигу Френсиса Фукујаме *Крај историје и последњи човек*).

⁵ Несразмерно велика улагања у војну индустрију произвела су стагнацију других привредних сектора.

⁶ <http://ronaldgrey.wordpress.com/2010/08/12/bushs-peace-dividend/> (приступљено 31. јануара 2011.)

Development Report) из 1994. године⁷ у којем је формулисан појам људске безбедности. У том извештају се каже да ће „идеја људске безбедности, иако једноставна, по свој прилици револуционисати друштво XXI века“.⁸

Када говоримо о појединачној (људској) безбедности, под њом подразумевамо „живот, здравље, статус, изобиље, слободу. Поменути елементи су веома сложени, а многи од њих се не могу заменити ако се изгубе“ (Buzan 1991:36). Зато се може рећи да људска безбедност има два кључна аспекта. Под првим се подразумева „сигурност од хроничних претњи, као што су глад, болести и репресија, а под другим – заштићеност од изненадних и болних поремећаја који ремете свакодневни живот, без обзира на то да ли настају код куће, на послу или у заједници“.⁹

Та изворна дефиниција, која је неспорно преширока и недовољно прецизна, проузроковала је да се људска безбедност види као концепт без јасно одређеног домена. Додатну тешкоћу у проучавању концепта изазива чињеница да још увек не постоји универзална и опште прихваћена дефиниција људске безбедности. У већини дефиниција наглашава се добробит обичних људи. Зато Роланд Парис (*Roland Paris*) даје интересантну опаску да „људска безбедност је као 'одрживи развој', сви је прихватају иако мали број људи има јасну идеју шта она заиста представља“ (2001:88). Значајно је и прилично магловито Хемсоново (*Fen Olsen Hampson*) становиште, према којем „одрживи људски развој представља идеју људске безбедности“ (Amouyel 2006:13). Дакле, непрецизно одређен појам људске безбедности одређује се још неодређенијим појмом „одрживог људског развоја“.

Ипак, преовладава начелно уверење да се та идеја безбедности односи на правну и економску сигурност појединаца. Људска безбедност се односи на „развој и поштовање људских права“, али их и превазилази (Tadjbakhsh 2005:2). „Људска безбедност односи се на заштиту личне безбедности појединца и слободу од директних и индиректних претњи насилјем. Промовисање људског развоја и концепта добре управе, а када је то потребно и колективна употреба санкција и силе су од кључног значаја за управљање људском безбедношћу. Државе, међународне организације, невладине организације и друге групе у грађанском друштву заједно су од виталног значаја за перспективу људске безбедности“ (Вајрај 2000:2).

Бивши високи комесар за избеглице УН Садако Огата разликовала је политичке и војне, али и социјалне, економске и еколошке претње људској безбедности. „Широк је спектар фактора који доприносе да се људи осећају несигурно, од постављања нагазних мина и пролиферације нуклеарног наоружања до транснационалних претњи као што је трговина дрогом и ширење ХИВ-а. Зато ми дозволите да још једном говорим из своје перспективе, избеглице беже од сукоба! Један од главних разлога људске несигурности јесте управо недостатак политичких и безбедносних механизма за решавање сукоба“.¹⁰

⁷ У Извештају о људском развоју из 1993. године развијена је идеја људског развоја на три фронта: грађанском (цивилни), политичком и економском. Та идеја је послужила као основа за годину дана касније уобличену идеју људске безбедности. UNDP (1993): *Human Development Report*, Chapter 1, p. 12. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1993/chapters/> (приступљено 25. јануара 2011).

⁸ UNDP (1994): *Human Development Report 1994*, Chapter 14, p. 22.

<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/> (приступљено 23. јануара 2011).

⁹ UNDP, *исто*, p. 23.

¹⁰ Speech by Mrs. Sadako Ogata; „Human Security: A Refugee Perspective“, 1999, <http://www.unhcr.org/print/3ae68fc00.html> (приступљено 25. јануара 2011).

Људска безбедност, како сматра Кофи Анан, у најширем смислу обухвата „људска права, добру владавину, приступ образовању и здравственој заштити, као и стварање услова у којима ће сваки појединац имати шансу и избор да остварује властити потенцијал. Сваки корак у овом правцу такође је и корак ка смањењу сиромаштва, постизању економског раста и спречавању сукоба. Слобода од ускраћености, слобода од страха и слобода да будуће генерације наследе здраву животну средину – ово су међузависни темељи људске, а због тога и националне безбедности“.¹¹ Иако је веома широко, то становиште бившег генералног секретара УН значајно је јер је уочио два важна аспекта људске безбедности: слободу од ускраћености и слободу од страха.¹²

Идеја слободе од ускраћености као одређење људске безбедности заснована је на чињеници да у оружаним сукобима на годишњем нивоу страда много мање људи него због, на пример, недостатка пијаће воде и хране, сиромаштва и незапослености, непостојања здравствене неге и ширења заразних болести, несанираних последица природних катастрофа итд. Дакле, живот и здравље људи угрожени су више због онога што им недостаје него због класичне војне претње безбедности. Реч је о готово свим факторима који спречавају појединца да нормално живи у заједници и остварује свој потенцијал,¹³ па такав холистички приступ људској безбедности прети да заврши као негација сопствене сврхе. Због тежње да се све обухвати, такав оквир постаје сувише комплексан и аналитички бескористан. Самом концепту „замера се инкохерентност и теоријска незаокруженост“ (Глушац 2010:83), а то се односи и на практичне импликације те платформе, у којој не могу бити јасни приоритети деловања због тако широке теоријске поставке.

Управо на основу критика тако широког схватања људске безбедности настала је потреба за њеним ужим одређењем, које се сада везује за слободу од страха. Та идеја је слична традиционалном схватању безбедности, с том разликом што се у овом случају војна сила користи за физичку безбедност појединца. Нагласак је на морално оправданој и неопходној превентивној или репресивној међународној интервенцији против државе која масовно крши људска права, врши ратне злочине или злочине против човечности, или на било који други начин угњетава своје грађане. У оквиру тог становишта настала је доктрина „Одговорност да се заштити“,¹⁴ о којој ће касније бити више речи.

¹¹ Генерални Секретар УН Кофи Анан (2000) према: Donna J. Winslow, *Human security in Globalization, Armed Conflict and Security*; edited by Alessandro Gobbi, Military Centre for Strategic Studies – Rome, 2004, p. 255.

¹² Ти појмови имају корен у чувеном обраћању америчког председника члановима 77. заседања Конгреса, 6. јануара 1941., у којем је председник Рузвелт америчке политичке циљеве формулисао као четири слободе: слободу говора, слободу вероисповести, слободу од сиромаштва и слободу од страха.

Franklin Delano Roosevelt – Speech about Four Freedoms, Internet: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/fdrthefourfreedoms.htm> (приступљено 25. јануара 2011).

¹³ Ту долази до изражаја сличност људске безбедности са концептима еманципације Кена Бута (*Ken Booth*) и структурног насиља Јохана Галтунга (*Johan Galtung*). Видети шире у: Ken Booth, *Security and Emancipation, Review of International Studies*, No 17, 1991; Ken Booth, *Critical Security Studies and the Study of World Politics*, Lynne Rienner Publisher, London, 2005; Johan Galtung, *Violence, Peace, and Peace Research, Journal of Peace Research* Vol. 6, No. 3, 1969, pp. 167–191.

¹⁴ ICISS, *The Responsibility to Protect*, The International Development Research Centre, 2001.

Промене у схватању безбедности

Будући да је нагласак у овом раду и на реконцептуализацији безбедности, као и на примерености појединих теоријских оквира за разумевање и објашњење тако „проширене“ безбедности, значајно је да се илуструју промене које се са концептом људске безбедности уносе у студије безбедности, како то види Роланд Парис.

		Шта је извор претње безбедности?	
		Војни извори	Војни, невојни или оба извора
Безбедност за кога? (референтни објекат)	Држава	Национална безбедност (традиционални реалистички приступ у студијама безбедности)	Проширена безбедност (подразумева се и еколошка и економска безбедност)
	Друштва, групе или појединци	Унутрашња безбедност државе (подразумевају се и грађански рат, етнички сукоби и репресија над грађанима)	Људска безбедност (подразумевају се и еколошке и економске претње по опстанак друштава, група и појединаца)

Слика 3 – Матрица студија безбедности (Paris 2001:98)

Из приложеног се види да се концепт људске безбедности од концепта националне безбедности, између осталог, разликује и по томе што за референтни објекат нема државу, него појединца. Највећи неуспех „државоцентричне безбедности је што није успела да оствари свој главни циљ, а то је заштита појединца“ (Owen 2004:374). На тај начин национална безбедност, односно држава, није испунила свој део друштвеног уговора. Зато су људском безбедношћу обухваћене и друштвене заједнице, али и нације, као и други поднационални или наднационални субјекти, „али су појединци кључни (референтни објекат), јер се тек њиховом безбедношћу остварује безбедност и ових других субјеката“ (Amouyel 2006:11). Зато није чудно што је у Извештају о људском развоју из 1994. године констатовано да је листа претњи људској безбедности прилично дуга, али да се већина може сврстати у неку од седам поткатегорија људске безбедности.¹⁵

1) За *економску безбедност* везане су следећа претње: назапосленост, несигурно радно место, лоши услови на послу, неједнакост у погледу прихода, инфлација, слабо развијена мрежа социјалног осигурања и бескућништво.

2) *Безбедност у погледу хране* остварује се решавањем проблема који се одnose на физички и економски приступ храни. Људи гладују не зато што хране нема, него зато што не могу да је приуште.

3) *Здравствена безбедност* се остварује отклањањем претњи по живот и здравље људи изазваних инфективним и паразитским болестима, ХИВ-ом и другим вирусима и болестима изазваним загађеним ваздухом или водом, али и неадекватним приступом здравственим службама.

4) *Еколошка безбедност* се осигурава спречавањем деградације локалних и глобалних екосистема, несташице воде, поплава и других природних катастрофа, нерационалног крчења шума и загађивања воде, ваздуха и земљишта.

¹⁵ UNDP, Human Development Report, Chapter 2, 1994, pp. 24–33.

5) *Лична безбедност* се заснива на сузбијању претњи које могу да имају неколико облика. Реч је о претњама од стране државе (физичко насиље), других држава (рат), друге групе људи (етничке тензије) и појединаца или криминалних група (криминал или улично насиље), претњама усмереним ка женама (силовање и насиље у породици), претњама усмереним ка деци (злостављање) и претњама усмереним ка себи самом (самоубиство, употреба дрога).

6) *Безбедност заједнице* угрожавају етничке напетости и насилни сукоби.

7) *Политичка безбедност* је један од најважнијих аспеката људске безбедности, а под њом се подразумева живот у друштву које поштује основна људска права и не спроводи државну репресију.

„Сужавање“ концепта људске безбедности

Концепт људске безбедности има веома „дугу листу претњи“,¹⁶ али и недовољно одређене вредности: људска права, квалитет живота и слободу од ускраћености/страха, или вредност схваћену као могућност да појединац потпуно слободно остварује сопствени потенцијал у средини у којој живи. Дакле, иако не постоји сагласност око тога шта је људска безбедност, забрињавајуће је то што се чини да је још компликованије одредити шта она није. Наиме, тако широк и неодређен домен људске безбедности прети да прекрије готово све проблеме са којима се људи суочавају у свом животу. У том контексту, значајно је вероватно најшире становиште о људској безбедности: „људска безбедност је дете које није умрло, зараза која се није проширила, посао који није изгубљен, етничка тензија која није завршена насиљем, дисидент који није ућуткан. Људска безбедност се зато не односи на оружје, него на људски живот и достојанство“.¹⁷

На тај начин конструише се нова безбедносна парадигма, у којој обичан човек и његови проблеми имају централно место. Појединац, дакле, није више само средство за остваривање националне безбедности, него постаје циљ новоустановљеног безбедносног концепта. Тај коперникански обрт у промишљању безбедносне проблематике иницира постулирање појединца као објекта заштите, односно референтног објекта у антропоцентричном схватању безбедности. Пошто је безбедност појединца кључна, „држави се чак могу приписати особине извора угрожавања, па се на њу може гледати пре као део проблема, него део решења“ (Глушац 2010:82).

Држава сада има инструменталну функцију јер појединцу, као референтном објекту, треба да пружи безбедност, сигуран и миран живот, без сиромаштва, глади и болести итд. Међутим, уколико то није случај, реч је о држави која је извор проблема и претњи по безбедност својих грађана, па се намеће питање ко је актер који би требало да заштити те људе и да им пружи безбедност уколико то њихова матична држава не може или не жели да учини. У том смислу појављују се наднационални провајдери безбедности (међународне организације). На тај начин се у међународну заједницу на велика врата уводи политика интервенционизма и отвара огроман простор за злоупотребу тог концепта, тј. за нарушавање суверенитета и политичке независности тих држава. „Иако је концепт људске безбедности настао у

¹⁶ Исто.

¹⁷ UNDP, Redefining Security: The Human Dimension, Current History 94, 1995, p. 229.

оквиру УН-а, оне су се показале неспремне да га спроведу¹⁸. Разлог за ту констатацију треба тражити у забринутости слабих држава у вези с потенцијалном релативизацијом њиховог суверенитета и мешања у унутрашња питања које би омогућила секуритизација безбедносних претњи од стране неког наддржавног субјекта, поготову због тако широког и неодређеног концепта безбедности. Наиме, широка поставка концептуалне анализе пати од „потенцијалног проблема хипер-секуритизације“, како истиче професор Бузен (Tadjbakhsh et al. 2007:62). Хеуристичка вредност тако широко схваћеног концепта људске безбедности је минимална и „не може представљати ефикасан водич за практична решења“ (Tadjbakhsh et al. 2007:62). Зато је у последњој деценији у политичкој и академској заједници изражена тенденција „сужавања“, односно ограничавања домена људске безбедности ради лакше операционализације како у практично-политичком, тако и у теоријско-академском смислу. Једна од таквих иницијатива је и иницијатива Владе Канаде, која људску безбедност схвата као „слободу од претњи које угрожавају људска права, сигурност или живот људи“¹⁹. На основу тога, одредила је пет приоритета своје спољне политике у контексту унапређења људске безбедности. То су:

1) *Заштита цивили* – јачање међународне воље, норми и капацитета како би се смањили људски губици у оружаним сукобима.

2) *Операције подршке миру* – активнија улога Канађана у мировним мисијама УН.

3) *Спречавање сукоба* – кроз капацитете међународне заједнице, али и развијањем локалних аутохтоних капацитета ради мирног превазилажења сукоба.

4) *Владавина и одговорност* – унапређење одговорности и јавног и приватног сектора развијањем демократских принципа и људских права.

5) *Јавна безбедност* – развијање међународне експертизе, капацитета и индустријалне како би се одговорило на повећан број претњи од транснационалног организованог криминала.

Такође, на иницијативу Канаде формирана је 2000. године Међународна комисија о интервенцији и државном суверенитету (*International Commission on Intervention and State Sovereignty*, даље ICISS). Та комисија је требало да понуди практична решења за груба и масовна кршења људских права и механизме за заштиту физички угрожене популације.

Сужавајући круг претњи људској егзистенцији, у децембру 2001. године ICISS изашла је са извештајем „Одговорност да се заштити“ (*The Responsibility to Protect – R2P*)²⁰. „По мишљењу Комисије, војна интервенција ради заштите људи оправдана је у два случаја, да би се зауставио или спречио:

– велики губитак људских живота, стваран или изванредан, са или без геноцидне намере, а који је производ намерног деловања државе, или занемаривања или неспособности државе да делује, или слабе (пропале) државе

– ’етничко чишћење’ широких размера, стварно или извесно, без обзира да ли се спроводи убијањем, присилном депортацијом, актима терора или силовањем.

¹⁸ United Nations – General Assembly, A More Secure World: Our Shared Responsibility, A/59/565, 2004, p. 18.

¹⁹ Government of Canada - Department of Foreign Affairs and International Trade, Freedom from fear – Canada's foreign policy for human security, 2000, p. 3.

²⁰ ICISS, The Responsibility to Protect, The International Development Research Centre, 2001.

Ако је било који или су оба услова испуњена, наш је став да је одлука да се интервенише потпуно исправна“.²¹

Посебно је важно да се разјасни шта се под та два услова подразумева, а шта искључује. Становиште Комисије је да су са та два случаја обухваћене следеће ситуације.²²

– радње које су дефинисане у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године под којима се подразумевају озбиљна претња или стварни велики губици људских живота;

– озбиљне претње или стварни велики губици људских живота, без обзира на то да ли су последица геноцидне намере и да ли је у то укључена држава;

– различити облици „етничког чишћења“;

– злочини против човечности и кршење закона и обичаја ратовања на начин на који је то одређено Женевским конвенцијама и Допунским протоколима, али и другим актима, под којима се подразумевају велики број убистава и „етничко чишћење“;

– масовна глад становништва и/или грађански рат као последица пропасти (колапс) државе;

– огромне природне или еколошке катастрофе са којима држава не жели или није у стању да се носи, или тражи помоћ, а подразумева се велики губитак људских живота или могућност да до тих губитака дође.

Међутим, готово све те претње су већ обухваћене у међународном праву. Злочин против мира, ратни злочин и злочин против човечности први пут су обухваћени Статутом Међународног војног суда у Нирнбергу.²³ Касније су инкриминисани и статутима Међународног кривичног суда за бившу Југославију,²⁴ Међународног кривичног суда за Руанду²⁵ и Статутом Међународног кривичног суда (Римски статут),²⁶ тако да је већ извршена њихова секуритизација. Такође, понашање страна у сукобу регулише се Женевским конвенцијама и Допунским протоколима.

Сви наведени међународни кривични судови се, у складу са статутима, баве само „индивидуалном кривичном одговорношћу“ тако што процесуирају лица која су „планирала, подстицала, наредила, починила или на други начин помогла и подржала планирање, припрему или извршење“²⁷ неког од тих кривичних дела. У том смислу, та секуритизација мотивисана је одржањем међународног мира и безбедности и инспирисана ретрибутивном правдом за жртве тих злочина. Управо у томе је основна разлика између међународних кривичних судова и доктрине „Одговорност да се заштити“. Наиме, циљ те доктрине није стварање услова у којима ће моћи да се „заштити правда и обезбеди поштовање обавеза које проистичу из уговора и других извора међународног права“,²⁸ односно заштита међународног правног поретка. Циљ доктрине *R2P* јесте заштита људских бића којима је угрожен физички опстанак у ситуацији када држава не може

²¹ Исто, р. 32

²² Исто, р. 33

²³ International Military Tribunal, Nuremberg IMT-Statute, Article 6, 1945.

²⁴ Уједињене нације, Статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију, члан 3, 4 и 5, 1993.

²⁵ United Nations, Statute of the International Tribunal for Rwanda, Article 2, 3 and 4, 1994.

²⁶ United Nations, Rome Statute of the International Criminal Court, Article 6, 7 and 8, 1998.

²⁷ Исто, Article 25.

²⁸ Уједињене нације, Повеља УН, Преамбула, 1945.

или не жели да им пружи безбедност, па се развијају механизми за спровођење мултилатералних интервенција ради заштите људске безбедности било где у свету.

Право на интервенцију међународне заједнице (превентивне и принудне мере) у случају „претње миру, повреде мира или актима агресије“²⁹ дефинисано је Повељом Уједињених нација. Специјалне мере, у складу с Повељом, као одговор на те безбедносне претње чине и политичке и економске санкције које се уводе држави која свесно угрожава своје грађане. Међутим, те мере имају контраефекат јер додатно отежавају и онако тежак положај тог становништва. Зато се у извештају *ICISS* акценат ставља првенствено на војне интервенције. Такође, у извештају се не говори о праву да се интервенише, него се инсистира на новом приступу – „одговорности да се заштити“, који има већи ниво обавезности. Комисија у вези с том идејом разликује три специфичне обавезе:³⁰

1) *одговорност да се спречи* (односи се подједнако и на изворе и на директне узроке унутрашњих сукоба и других криза створених у друштву у којима је угрожено становништво);

2) *одговорност да се реагује* (подразумевају се принудне мере попут санкција и кривичног гоњења, али у екстремним случајевима и војна интервенција);

3) *одговорност да се обнови* (односи се, поготову после војне интервенције, на пружање потпуне помоћи приликом опоравка, обнове и помирења, као и на обраћање посебне пажње на узроке штете која је интервенцијом требало да се отклони или заустави).

Да би се спровела војна интервенција ради заштите људи, *ICISS* у свом извештају *R2P* развија и четири критеријума:³¹

1) морају се утврдити јасна правила, процедуре и критеријуми за одређивање да ли, када и како да се интервенише;

2) мора се обезбедити легитимитет за војну интервенцију када је неопходна и када су пропали сви други приступи;

3) мора се осигурати да се војне интервенције спроведу искључиво ради конкретnog циља, да буду делотворне и спроведене тако да се на минимум сведу људске жртве и институционална штета;

4) морају да се отклоне, где год је то могуће, узроци сукоба и повећају изгледи за трајан и одржив мир.

Дакле, извештај „Одговорност да се заштити“ из 2001. године Међународне комисије о интервенцији и државном суверенитету оквир је за операционализацију и сужавање списка претњи људској безбедности. У извештају *R2P* ти међународни злочини нису означени као „претње међународном миру и безбедности“,³² како је то формулисано у Повељи УН, него као претње по људску заједницу уопште. С друге стране, у извештају *R2P* иде се даље и проширује списак претњи људској безбедности и на пропале државе (*collapse states*) у којима се води грађански рат, или становништво масовно гладује, или је дошло до природних и еколошких катастрофа у којима држава не може грађанима да осигура безбедност.³³

²⁹ Исто, Глава VII.

³⁰ ICISS, The Responsibility to Protect; The International Development Research Centre, Preamble, 2001.

³¹ Исто, р. 11.

³² Уједињене нације, Повеља УН, чл. 39, 1945.

³³ ICISS, The Responsibility to Protect; The International Development Research Centre, 2001, р. 33.

Иако у извештају *R2P* одговори на те претње нису сведени само на војну интервенцију, посебно се инсистира на тој врсти интервенционизма. На тај начин се заштита људских права и физичке сигурности грађана ставља испред суверенитета држава,³⁴ па је тако људска безбедност супротстављена националној безбедности.

У основи племенита, идеја о стварању бољих и безбеднијих услова за живот свих грађана света преширока је и неодређена, па је неопходно да се сузи да би се могла операционализовати у политичком и академском смислу.

Претње људској безбедности *IC/ISS* свео је у извештају *R2P* на међународне злочине и слабе државе у којима је грађански рат, или у којима становништво гладује или које су погођене природним или еколошким катастрофама. Тај извештај је изазвао велику пажњу академске заједнице, али није остао незапажен ни у политичким круговима. Најбољи доказ за то је податак да је 2005. године, поводом шездесетогодишњице Уједињених нација, на крају заседања Генералне скупштине усвојен документ у чијим се параграфима 138 и 39 директно позива на извештај *R2P*. У том документу се каже да свака појединачна држава има одговорност да заштити своје становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности. Како се наводи, државе чланице су спремне да предузму правовремену и одлучну колективну акцију кроз Савет безбедности, у складу с Повељом УН, укључујући Главу VII, од случаја до случаја и у сарадњи с релевантним регионалним организацијама, „ако се покаже да су мирна средства неадекватна и да државне власти не успевају да заштите своје становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности“.³⁵ Генерална скупштина је закључила да међународна заједница треба да реагује у случају „традиционалних“ међународних злочина наведених у извештају *R2P*, али као разлог интервенције није поменула глад и велике природне или еколошке катастрофе. Та два разлога су вероватно најважнија, али и најконтроверзнија у концепту људске безбедности, јер на велика врата уводе (војни) интервенционизам у „пропалим државама“. Зато се намеће закључак да је у Генералној скупштини УН намерно избегнуто то питање како би документ био усвојен консензусом. Ипак, неспорно је да тај документ представља приметан помак од „права да се интервенише“ ка „одговорности да се заштити“. Чинило се 2005. године да ће последња декларација Генералне скупштине УН и извештај *R2P*, поред покретања веома плодне дебате у академској средини, иницирати и конкретније политичко-правне мере. Међутим, актуелизација теме људске безбедности кроз приступ у *R2P* уследила је тек 2009. године, и то кроз извештај генералног секретара Бан Ки Муна (*Ban Ki-moon*) који је упућен Генералној скупштини. Наиме, у јануару 2009. представљен је извештај „Имплементирање 'Одговорности да се заштити'“ (*Implementing the Responsibility to protect*) којим је уведен троструки приступ:

1. одговорност државе да заштити,
2. међународна помоћ и подизање капацитета,
3. правовремен и одлучан одговор.³⁶

³⁴ Ово је донекле у супротности са циљевима и начелима Уједињених нација (погледати Повељу УН, чл. 1 и 2.

³⁵ UN General Assembly, World Summit Outcome 2005, Resolution A/RES/60/1, 2005, pp. 138–140.

³⁶ Видети опширније: United Nations General Assembly, Implementing the Responsibility to protect - Report of the Secretary-General, A/63/677, 2009.

У извештају *IR2P* из 2009. године наглашено је да *R2P* не подрива, већ учвршћује суверенитет држава и понавља се одредба из 2005. године према којој се приступ односи искључиво на наведена четири међународна злочина. Истакнуто је да сва три дела/приступа имају једнаку важност, те да је „рано упозорење“ кључ за успешну имплементацију „Одговорности да се заштити“.³⁷

Кроз целокупан извештај генералног секретара провлачи се важност успостављања механизма и инструмената за примену *R2P* и наглашава неопходност развијања свести држава о потреби међусобне сарадње и учешћу међународне заједнице у спречавању могућности да уопште дође до дела геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности. А уколико се ти злочини ипак догоде, то повлачи правовремену и одлучну реакцију међународне заједнице оличене у Организацији уједињених нација. Крајњи циљ Извештаја јесте скраћивање пута од обећања до праксе, јер свако одлагање или повлачење проузрокује велике људске жртве.³⁸

Уједињене нације увиђају да ће заправо политике држава одредити да ли ће бити одрживе позитивне тенденције које су уочене у операционализацији „Одговорности да се заштити“. У Извештају се наводи да ће државе у УН имати спремност партнера, јер УН, кроз своје органе, агенције, програме и фондове, имају критичне ресурсе и искуство за јединствен допринос остварењу „Одговорности да се заштити“. На крају, истиче се да је нагласак у извештају „Имплементирање 'Одговорности да се заштити'“ на формулисању заједничке стратегије, те да циљ није креирање нових скувих програма или радикално нових приступа.³⁹

Неспорно је да приступ „Одговорност да се заштити“ има велику вредност, али ипак остаје тешко применљив, а због таквог извештаја генералног секретара *R2P* наставља да губи почетну повезаност с концептом људске безбедности. Јер, секуритизовање претњи (геноцид, „етничко чишћење“, кршење правила и обичаја ратовања и злочин против човечности) око којих већ постоји консензус и занемаривање безбедносних претњи као што су: „масовна глад становништва и/или грађански рат као последица пропаста (колапса) државе, као и огромне природне или еколошке катастрофе, са којима та држава не жели или није у стању да се носи или тражи помоћ, а подразумевају велики губитак људских живота или могућност да до тих губитака дође“⁴⁰ практично значи удаљавање од основне идеје, због које је и покренуто развијање концепта људске безбедности. Иницијална идеја антропоцентричног концепта безбедности јесте решавање проблема људи и људских заједница где год је помоћ потребна, а под тим се подразумевају помоћ и интервенција и у случајевима масовне глади, грађанског рата и природне или еколошке катастрофе са којима држава не жели или није у стању да се носи. Зато се тим условима за интервенцију у складу са извештајем *R2P* умногоме доводе у питање суверенитет и политичка независност малих држава, којима помоћ може да буде наметнута, па је управо то кључни разлог што се операционализација концепта људске безбедности не развија у том смеру.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто, р. 67.

³⁹ Исто, р. 68.

⁴⁰ CISS, The Responsibility to Protect, The International Development Research Centre, 2001, p. 33.

Ка операционализацији концепта људске безбедности

Да би се људска безбедност као суштински антропоцентричан приступ безбедности заиста могла практиковати, неопходно је да се јасније одреде њене магловите границе. Прави тест вредности сваког концепта јесте могућност његове практичне примене, а да би се неки концепт применио, мора се операционализовати. То је посебно тешко са концептом људске безбедности јер на путу њене примене постоји неколико изазова.

Прво, да би се нешто могло применити, мора да се зна о чему је реч. Сагласност око дефиниције људске безбедности не постоји, а због недостатка дефиниције драстично се смањује могућност адекватне имплементације неког концепта.

Друго, терористички напади 11. септембра 2001. изазвали су незапамћен потрес и далекосежне последице. Џон Гедис (*John Lewis Gaddis*) приметио је да се „нису само куле близнакиње срушиле 11. септембра 2001. године, већ и неке од фундаменталних претпоставки међународне, националне и појединачне безбедности“ (*Gaddis 2004:80*). Наиме, због тог догађаја у центар безбедносне проблематике доспели су недржавни актери и асиметричне претње, а држава се поново позиционирала као примарни референтни објект безбедности. Неспорно је да је цео покрет око људске безбедности утихнуо због терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године, али на дужи стазе то не мора много да значи, јер се на такав развој догађаја може гледати као на привремен отклон од антропоцентричног приступа безбедности.

Трећи изазов, можда и кључни у операционализацији концепта, јесте питање ко је одговоран за пружање људске безбедности.

Иако је људска безбедност антропоцентричан концепт, то значи да је човек као појединац централни објект заштите, али не имплицира да је држава сувишан и непотребан актер. Људска безбедност јесте замишљена као безбедност коју људи треба да обезбеде људима. Међутим, тако замишљен систем, с обзиром на постојећу ситуацију на локалном, државном и међународном нивоу, представља тешко оствариву идеју. Без обзира на референтни објект (појединац, друштвена заједница, држава или међународни систем), и даље првенствено држава осигурава безбедности. Ипак, нису све државе једнаке у политичком, економском и војном смислу. Неке су толико јаке да могу не само своју него и безбедност других држава да остварују кроз међународне организације или међународне интервенције. Управо због тога се за концепт људске безбедности везују одређене контроверзе.

Међутим, без обзира на то да ли ће ту врсту безбедности осигуравати државе или међународна заједница, да ли ће се људска безбедност спроводити у оквиру проширеног концепта националне безбедности или ће се остваривати међународним (економским/војним) интервенцијама, несумњиво позитиван допринос би могла да буде брига у безбедносним калкулацијама и о обичном човеку. Зато управо у тој могућности треба сагледавати позитиван допринос концепта људске безбедности.

Закључак

За извештај R2P везане су озбиљне етичке и политичке замерке, према којима је та доктрина суптилан начин да се слабир (пропалир) државама укину суверенитет и политичка независност. Стога се поставља питање да ли је реч само о „старом вину

у новој чаши“ које би својом милозвучном реториком требало да „опије“ јавност и скрене пажњу са сумње да је можда реч о некој врсти хегемонистичке доктрине, у чијој основи нису хуманистички идеали, већ исконска борба држава за увећање моћи и побољшање свог конкурентског положаја у међународном систему.

Извештај *R2P* има више лица. Које ће лице читалац (појединац, невладина организација, држава или УН) видети, зависи од његових интереса. Слабе државе виде претњу по сопствени суверенитет, јаке државе могу да виде простор за „ширење своје сфере утицаја“, док невладине организације које се баве људским правима у извештају могу да поздраве премоћ људских права и слобода над суверенитетом државе.

Практични и интелектуални допринос доктрине „Одговорност да се заштити“ јесте то што се у безбедносним калкулацијама уважава и интерес обичног човека. Иако се људском безбедношћу, као јавним добром, установљава одговорност државе, у исто време се од човека (појединац) захтева да постане активнији актер безбедности. Појединац има способност да идентификује проблем и понуди решење. Упркос томе, у међудржавним односима и међународним организацијама, где се доносе одлуке, појединац није присутан, па зато и не одлучује.

На основу корпуса норматива за заштиту људских права која чине језгро људске безбедности и последњег унапређења концепта људског развоја свет је увидео да „безбедност мора да буде осмишљена на основном нивоу појединачног људског бића, да би имала смисла на међународном нивоу“.⁴¹ Међутим, све док главни заговарачи концепта људске безбедности, попут *UNDP*-а, буду промовисали прешироке, непрецизне и неупотребљиве дефиниције људска безбедност ће остати само добра идеја, без изгледа да добије значајнију хеуристичку и практичну вредност. Зато би пажња политичке и академске заједнице требало да буде усмерена на операционализацију и практично уобличавање концепта људске безбедности, па извештај *R2P* у том смислу представља важан пример.

Литература

1. Amouyel, A.: What is Human Security?, *Human Security Journal*, April 2006, pp. 10–21.
2. Bajpai, K.: *Human Security: Concept and Measurement*; Kroc Institute Occasional Paper #19:OP: 1. August 2000, pp. 1–59.
3. Bajpai, K.: *The Idea of a Human Security Audit*, Joan B. Kroc Institute Report 19, 2000.
4. Berger, M., T.: *The Battle for Asia: From Decolonization to Globalization (Asia's Transformations)*, Routledge, London, 2003.
5. Birmingham, D.: *The Decolonization Of Africa*, Routledge, London, 1995.
6. Booth, K.: Security and Emancipation, *Review of International Studies* No 17., 1991, pp. 313–326.
7. Booth, K.: *Critical Security Studies and the Study of World Politics*, Lynne Rienner Publisher, London, 2005.
8. Buzan, B.: *People, states, and fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1991.

⁴¹ Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

9. Глушац, Л.: „Хуманитарне интервенције у концепту људске безбедности“, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 16, 2010, стр. 80–92.

10. Gupta, S.; Clements, Benedict; Bhattacharya, Rina; Chakravarti, Shamit: *The Elusive Peace Dividend*, Finance and development Vol 39 No 4, 2002.

11. John L., G.: *Surprise, Security and the American Experience*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004.

12. Kagan, R.: *The Return of History and the End of Dreams*, Published by Alfred A. Knopf, New York, 2008.

13. McSweeney, B.: *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

14. Owen, T.: Human Security – Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition, *Security Dialogue* Vol 35 No 3., 2004, pp. 373–387.

15. Paris, R.: Human Security - Paradigm Shift or Hot Air?, *International Security* Vol 26 no 2., 2001, pp. 87–102.

16. Tadjbakhsh, S.: Human Security: Concepts and Implications with an Application to Post-Intervention Challenges in Afghanistan, *Etudes du CER*, No. 117–118, September, 2005, pp. 1–77.

17. Tadjbakhsh, S.; Chenoy, A., M.: *Human Security: Concepts and Implications*, Routledge, London, 2007.

18. Winslow, D., J.: Human security in Globalization, *Armed Conflict and Security*; edited by Alessandro Gobbi, *Militaru Centre for Strategic Studies – Rome*, 2004, pp. 255–279.

Документи

Government of Canada - Department of Foreign Affairs and International Trade: *Freedom from fear - Canada's foreign policy for human security*, 2000.

ICISS: *The Responsibility to Protect*; *The International Development Research Centre*, 2001.

International Military Tribunal: *Nuremberg IMT-Statute*, 1945.

Уједињене нације: *Повеља УН*, 1945.

Уједињене нације: *Статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију*, 1993.

United Nations: *Statute of the International Tribunal for Rwanda*, 1994.

United Nations: *Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998.

United Nations - General Assembly: *A More Secure World: Our Shared Responsibility*, A/59/565, 2004.

UNDP: *Human Development Report*, 1993.

UNDP: *Human Development Report*, 1994.

UNDP: *Redefining Security: The Human Dimension*, *Current History* 94, 1995.

UNDP: *Redefining Security: The Human Dimension*, 2003.

UN General Assembly: *World Summit Outcome 2005*, Resolution A/RES/60/1, October 24, 2005.

United Nations General Assembly: *Implementing the Responsibility to protect - Report of the Secretary-General*, A/63/677, 2009.